

HRADY, ZÁMKY, A KAŠTIELE NA SLOVENSKU

(Osveta, Bratislava, 1973. 504 o.)

1974 első felében jutott el hozzánk a remek kiállítású, képes-szöveges váralbum a „Várak, várkastélyok és kastélyok Szlovákiában”, méltó folytatásaként a Csehszlovákiában gazdag előzményekre (például Hajdich, Fiala, Vasilik) visszanyúló képes kiadványoknak. Fényképanyagát a szerző zömmel Nyugat- és Közép-Szlovákia területéről gyűjtötte. Elődeihez mérten nagyobb arányban közöl kastély- és kúria képanyagot, színes felvételeket. Elemző részében alaprajzok felsorakoztatásával ad tipológiát Dobroslava Menclová.

Tartalomjegyzék hiányában sem nehezé el igazodni a könyv beosztásán (amelyet mi sorszámozunk):

- I. rész, 1—16. o.: Bevezetés.
- II. rész, 16 tábla: színes felvételek
- III. rész, 17—395. o.: fekete-fehér képanyag.
- IV. rész, 397—446. o.: Menclová tanulmánya.
- V. rész, 447—504.o.: Apparátus.

I. A bevezetésben Pison felvázolja a szlovákiai várkutatás történetét, méltatja a lényegesebb munkákat, majd foglalkozik témájának problematikájával.

II. A — sajnos kis számú — színes felvétel igazi élményt nyújt. Nagy méretű, színhelyes, jól beállított, művészi felvételek fokozzák a kedvet a további képanyag átnézésére.

III. Az eddigi legterjedelmesebb szlovákiai képanyag abc-rendben következik, tekintet nélkül az épület szerepére: hogy vár, várkastély, kastély, vagy egyéb volt. A névadás a mai közigazgatási beosztást jelzi. Az ettől eltérő, hagyományos nevet utalással tünteti fel a szerző. Így például Csicsó vára szlovákul Čičava, közigazgatási illetősége egy eltérő nevű falu. A könyvben Čičava, Hrad Sedliška Podčičva megjelölés szerepel.

Egy-egy címszót bőséges, olykor több oldalnyi leírás követ. A szöveg közben egy, vagy több (Pozsony esetén 23) fénykép látható.

A képanyag nagyobb része — legálábbis számunkra — ismeretlen. Őszintén sajnáljuk, hogy a Fiala-könyvben alkalmazott módszert Pison nem vette át és nem adott alaprajzot a képanyag mellé.

Ilyen nagy mennyiségű képanyagnál — a nagyszámú jó felvétel között — érthetően előfordul néhány kevésbé sikerült ábra. Mégis fájjaljuk, hogy például a sárosi vár fényképanyaga ennyire jellegtelen és gyenge. Sáros első ismert okleveles említése 1247. A XIII. században a vár Csák Mátéé, később Károly Róberté volt. Megyeszékhely, a XV. században a Perényi-család tulajdona lett. A vár építését főként a XIV. századi, félkör alaprajzú tornyokkal erősített, nagy kiterjedésű külső várfalal szokták jellemezni. Kevésbé emelik ki az ezen belül elhelyezkedő — legkésőbb — XIII. századi várat, amely lakótoronyból, valamint ezt körülvevő, sarkain lekerékített téglalap alaprajzú (gazdasági) udvarból áll. Bejáratát külső elhelyezésű kaputoronnyal erősítették.

Menclová a IV. rész IV. számú alaprajzát kizárólag ennek az első várnak szenteli. Éppen ezért joggal hiányolhatjuk, hogy a ma is emeletnyi magas lakótorony maradványát, a jól kivehető kaputornyot, vagy a körüljárható védőövet egyetlen felvétel sem mutatja be.

IV. Tipológia. Ezt a részt a legnevezebb csehszlovák várkutató, Dobroslava Menclová írta. Ő — 1958-ban magyarul is összegezett nézeteiben — nem osztotta a nálunk elterjedt vártörténeti tipológiát. Művészettörténeti elemzéssel kutatta a lakótoronyok, valamint a szabályos alaprajzú várak építészetének formális fejlődését.

Jelen tanulmányában Menclová ketős feladatot lát el. Időrendben mutatja be a szláv, és a szlovákiai magyar várépítést, majd felvázolja a várkastélyok, kastélyok fejlődését is.

Nincs helyünk rá, hogy igen terjedelmes — bár egyetértésünket nem mindig kiváltó — tanulmányát színvonalához méltó részletességgel ismertessük. Néhány, a korai várépítésre vonatkozó megfigyelését emeljük ki.

A legkorábbi, szlávokhoz kapcsolt kőerődítés Pribina nyitrai kostol-ja, a IX. század első harmadából. Ezt követte a 906-ban írott forrásokban már említett pozsonyi (Bretslavburg) erődítés, amelynek falazott nyomait a III. rész 58. fényképe szépen mutatja be. A IX. század emlékei közé tartozik még Szentgyörgy, Beckó, Galgóc, Trencsén, (szlovákiai) Komárom, Barcs, Gömör, Esztergom.

A IX. század folyamán kővárak épültek a német határon, majd a tatárjárás után fellendült a várépítés — állapítja meg Menclová, mindig utalva a csehországi fejlődésre is. Egyúttal felsorolja azokat a — számra kissé soknak tűnő — megyeszékhelyeket, amelyek szerinte ősláv (föld)várra nyúltak vissza: Nyitra, Komárom, Esztergom, Visegrád, Kolon (Zalavár), Baranya (szlovén), Bács, Csongrád, Pest, Nógrád, Gömör, Zemplén, Ungvár, Győr, Pozsony, Sopron, Moson. A vármegyerendszer kialakulásakor e helyek kontinuitását feltételezi.

A XIII. században fellendült kővárépítést tipologizálva Menclová megjegyzi, hogy az ekkori várak folyók mellé, vagy hegyekre épültek. A jellemző építészeti megoldás a lakótorony, udvarral (például Zólyomlipcse).

Ebben az összefüggésben félreérthető Beckó várának közölt alaprajza (V. rész XIV. szám). Azt a benyomást kelti, mintha a Bolondóccal azonosnak tartott, és ilyen alapon a XIII. századra keltezett lakótorony és palota egyidejű lenne a pompás, gótikus, XIV. század végi templommal és hozzáépült részleteivel. (A keltezésekkel, azonosításokkal kapcsolatban hivatkozott doktori disszertáció az ásató régész Jan-

čušková munkája [1972]. Lehetőséget kellene találni a számunkra is oly fontos nézetek hazai megjelentetésére).

A lakótornyok építészeti fejlődését Menclová úgy látja, hogy a kör alakú, majd ékkel sarkított forma, ezt követően a háromszögű, végül négy- és több szögű lakótorony alakult ki. A fejlődést magyarországi emlékanyaggal kapcsolja össze.

A külső elhelyezésű torony először Jókó várában figyelhető meg, és a XIV. század első negyedére keltezhető.

V. Apparátus. A szerző lexikonszerűen magyarázza meg a leggyakrabban alkalmazott szakkifejezéseket. Bő bibliográfiát ad a felhasznált, illetőleg a tájékozódásra alkalmas szakmunkákból. Néhány oldalas kivonatban több (közte magyar) nyelven foglalja össze a szlovákiai várépítés fő eseményeit, és adja a képek — rövid magyarázattal ellátott — jegyzékét. A könyv elülső belső borítóján a várak, hátulsó belső borítóján a többi tárgyalt épület jól szimbolizált térképe kapott helyet.

Pisoń könyve jelentősen gyarapítja ismereteinket a szlovákiai vár-, várkastély-, kastélyépítésről. Teljes joggal vetődik fel az olvasóban, hogy hasonló téren nálunk miért ilyen nyomasztó a helyzet? Egy, elavult képanyaggal, ezen belül is számos jellegtelen fényképpel kiadott könyvön kívül nem jelent meg várainkról képes album. Sem a hazai, sem a külföldi érdeklődő nem juthat hozzá ilyen jellegű friss kiadványokhoz. Akkor, amikor egy-egy vár helyreállítása hosszú éveken át áldozott összegeket milliókban mérhetjük, sajnálatos és a történelmi tudatformálás szempontjából káros, hogy nincs gazdája, finanszírozója egy ilyen nagy példányszámú albumnak. Bizonyos, hogy a számos várasatáson, tanulmányúton szakemberek, szakfényképészek által készített színes és fekete-fehér képanyag terjedelmében elegendő lenne akár több kötet kiadásához is. A kétségtelenül magas nyomdai költségeket bizonyosan fedzné a várható nagy kereslet. Egyúttal ilyen kiadvánnyal fokozottan lehetne terelni az idegenforgalmat is a már látogatható várakhoz. *Marosi Endre*